БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА ДЪРЖАВАТА И ПРАВОТО
СЕКЦИЯ „НАКАЗАТЕЛНОПРАВНИ НАУКИ”

Александрина Пламенова Дончева

ОФИЦИАЛНОТО НАЧАЛО В НАКАЗАТЕЛНИЯ ПРОЦЕС

АВТОРЕФЕРАТ
на дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор”

Научна област: ш. 3 Социални, стопански и правни науки
Професионално направление: ш. 3.6. Право
Научна специалност: Наказателен процес

Научен ръководител: доц. д-р Екатерина Салкова

София, 2019

Дисертационният труд е обсъден и насочен за публична защита от секция „Наказателноправни науки” при Института за държавата и правото при Българска академия на науките на 09.09.2019 г.

Докторантът е зачислен в докторантура в задочна форма на обучение в секция „Наказателноправни науки” при Института за държавата и правото при Българска академия на науките и е отчислен с право на защита.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 03.12.2019 г. в Института за държавата и правото при Българска академия на науките пред научно жури, назначено със заповед № 102 от 16.10.2019 г. на директора на Института за държавата и правото, в състав:

Членове:
проф. д.ю.н. Георги Митов
проф. д-р Веселин Вучков
проф. д-р Гергана Маринова
доц. д-р Екатерина Салкова
доц. д-р Иван Видолов

Резервни членове:
доц. д-р Ралица Илкова
доц. д-р Иван Ранчев

Дисертационният труд и материалите по защитата са на разположение в Института за държавата и правото при Българската академия на науките.

Съдържание

I. Обща характеристика на дисертационния труд…….4

II. Съдържание на дисертационния труд…….6

III. Приноси на дисертационния труд..……..25

IV. Списък на публикациите по темата на дисертацията……..29

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Актуалност на изследването

Изследването е посветено на официалното начало в наказателния процес. Този правен принцип не е разработван в правната ни литература и с настоящото изследване се прави опит за запълване на тази празнота.

Същността и проявлението на официалното начало като основен принцип на наказателнопроцесуалната дейност предопределя специфичния облик на наказателното производство и има съществена роля за неговата ефективност. Отделно от това липсва и изрична правна уредба в НПК.

Официалното начало има множество проявения в производството по наказателни дела, поради което не рядко в дейността на органите на наказателното производство възниква въпросът за това в какви рамки следва да се ограничи действието на официалното начало. Това придава голямо практическо значение на изследването.

2. Предмет и задачи на изследването

Основен предмет на изследването е официалното начало в наказателния процес и проявленията му в двете фази на производството по наказателни дела. В дисертационния труд са засегнати общотеоретични въпроси, свързани с възникването на официалното начало, неговото историческо развитие, утвърждаването му като основен принцип в наказателнопроцесуалната дейност и мястото му в системата на основните принципи на наказателния процес в глава втора на НПК. Принципът е разгледан с оглед неговото взаимодействие и съотношение, в което се проявява с някои от другите основни принципи. Въз основа на този анализ е изведено значението на официалното начало на гаранция за проявленията на някои основни принципи, включително и на състезателността. Отделено е самостоятелно внимание на наименованието на принципа и са разгледани въпросите за субектите на официалното начало, за същността и съдържанието на принципа, като са предложени конкретни дефиниции. Засегнат е въпросът за изключенията от официалното начало, които традиционно се разглеждат в теорията във връзка с принципа. Част от изследването е посветена на гаранциите за реализация на официалното начало, като същите са изведени в самостоятелен параграф. Предметът на проведеното изследване включва проследяване и анализ на съществените проявления на официалното начало в производството по наказателни дела от неговото образуване до приключването му с влязъл в сила съдебен акт и привеждането му в изпълнение. Като критерии за проследяване на проявленията на официалното начало са е възприета служебната активност на органите на наказателното производство, която се проявява в две основни направления действия: 1) действия, свързани с образуването и движението на производството и 2) действия, свързани с разкриване на обективната истина и изясняване на значимите по делото въпроси.

Основната задача на проведеното изследване е да даде комплексна представа за официалното начало в наказателния процес, както и да подчертае, че значението на принципа е не само теоретично, но и в голяма степен практическо, тъй като принципът намира конкретизация в множество норми на НПК, съответно действието на принципа има множество проявления в съдебната практика по наказателни дела.

Въз основа на анализа на българската и чуждестранна литература по материята на официалното начало, както и въз основа на анализа на съдебната практика по конкретни въпроси, са изведени множество предложения *de lege ferenda* за усъвършенстване на законодателството. Основното предложение е за извеждането на конкретен самостоятелен законов текст в глава втора на НПК, който да е посветен на официалното начало, като е предложена конкретна структура и съдържание.

Изследването има за задача и да запълни наличната празнота в българската правна литература, в която до момента липсва цялостно изследване, което да е посветено на въпросите на официалното начало в наказателния процес.

3. Методи на изследване

За провеждане на изследването и за постигане на неговите задачи са използвани общи методи на изследване и изучаване на обектите, общи логически методи и емпирически методи. От характерните за правната наука общи методи на изследване са използвани следните: сравнителноправен, исторически, социологически, нормативен и догматичен, както и общонаучните функционален метод на изследване и онтологически метод на изследване. От общите логически методи в случая са използвани анализ и синтез, индукция и дедукция, преминаване от абстрактното към конкретното и обратно, както и включване на исторически и логически анализ. От емпирическите методи на изследване, при провеждане на настоящото изследване е възприето обобщаването на първична информация въз основа на определени факти чрез използване на съдебна практика и анализ на същата.

4. Обем и структура на дисертационния труд

Дисертационният труд е с общ обем от 334 страници без библиографската справка, съответно от 347 страници с библиографията.

Състои се от увод, четири глави и заключение. Всяка от главите е разделена на параграфи, като за по-ясно структуриране на изложението в някои от параграфите са обособени точки, а някои от точките имат свои подразделения, обозначени с букви.

Структурата на дисертацията е предопределена от основните задачи, които са поставени пред изследването, като условно може да се приеме, че глава първа и глава втора са посветени предимно на теоретични въпроси, а глава трета и глава четвърта са ориентирани повече към практическите измерения на официалното начало. Библиографската справка съдържа 135

литературни източника, от които 65 с български автори, 34 с руски автори и 35 с други автори (английски, италиански, немски, френски и американски). Бележките под линия са общо 384 на брой.

II. СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Увод

В увода на дисертационния труд се изяснява актуалността на темата за официалното начало в наказателния процес и се акцентира върху характеристиката на принципа като отражение на необходимостта от своевременна и ефективна реакция на държавата срещу престъпните прояви и защита на правата, свободите и законните интереси на гражданите и юридическите лица, засегнати от престъплението. Аргументираната е необходимостта от провеждане на самостоятелно изследване по въпросите на официалното начало и е оценен като неприемлив подходът на законодателя от приемането на ЗУС до днес, при който не е намерил за необходимо да назове изрично принципа и да му отреди самостоятелно място сред системата от основни начала в НПК.

Глава първа

Възникване на принципа на официалното начало

§ 1. Виждания за естеството на правните принципи

Съобразно целите на изложението, в § 1 на глава първа, озаглавен „Виждания за естеството на правните принципи" е засегнат въпросът за естеството на правните принципи, като е изразено становището на автора, че правните принципи са нормативно явление, което не следва да се отъждествява с правните норми, както и че основните принципи на наказателния процес не са изчерпателно посочени от законодателя в глава втора на НПК. Подкрепено е разбирането, че съществуването на наказателнопроцесуалния принцип не може да е предопределено от изричното му прогласяване като такъв в разпоредба на НПК. Като съществен аргумент в тази насока е изтъкната липсата на самостоятелен текст в глава втора на НПК, който да е посветен на официалното начало, което се дължи на субективна преценка на законодателя, която не може да рефлектира върху естеството на официалното начало като основен принцип в наказателния процес. В тази връзка е посочено, че имплицитната уредба на официалното начало в НПК не е задоволителна, тъй като извличането на принципа чрез тълкуване създава възможност за противоречиви изводи в сходни процесуални ситуации, и е изразено становище, че подобен законодателен подход представлява израз на неглижиране значението на принципа. Това е недопустимо с оглед на връзката на официалното начало със служебната активност на държавните органи в наказателното производство, която е свързана с упражняване на властнически правомощия, а в някои случаи и с реализиране на законна намеса в основни човешки права. Направено е предложение официалното

начало да бъде изрично посочено като основен принцип в наказателното производство, който следва да бъде уреден в самостоятелен законов текст в глава втора на НПК „Основни принципи“.

§ 2. Интересът като предпоставка за възникване на официалното начало

Този параграф на глава първа е посветен на интереса като предпоставка за възникване на официалното начало”.Наказателният процес е насочен към защита интересите на държавата, на обществото и на отделната личност, което е предопределено от необходимостта да бъдат удовлетворени определени държавни, обществени и индивидуални потребности, свързани със защита на определени ценности. Потребността от ефективна защита на тези ценности е посочена като предпоставка за възникване и установяване на официалното начало сред основните принципи на наказателнопроцесуалната дейност. Интересите в наказателния процес са обособени в две основни категории – общи (държавни и обществени) и индивидуални (принадлежащи на заинтересованите граждани и юридически лица). Коментирано е възприетото в по-старата процесуална литература разбиране, че интересите на обществото и на държавата са с водещо значение в наказателния процес, а тези на отделната личност са приемани по-скоро като допълнителни, както и че това е предпоставка в исторически аспект за въвеждане *официалното наказателно преследване*, което се реализира по служебен път от органите на държавната власт и не зависи от волята на засегнатите от престъплението заинтересовани лица. В съвременната процесуална литература се застъпва виждането, че общественият интерес в наказателния процес включва това, което е полезно, както за цялото общество, така и за отделния човек и за държавата, т. е. постига се съчетаване на интереси. Индивидуалните интереси на заинтересованите лица не само, че не противоречат на интересите на държавата и на обществото като цяло, но и една не малка част от тях се оказват защитени въз основа на служебната процесуална активност на органите на наказателното производство, т. е. посредством действието на официалното начало в наказателния процес.

§ 3. Историческо развитие на официалното начало като принцип на наказателния процес

Изясняването същността на официалното начало предполага неговото изследване в развитие и изменение при смяната на един исторически тип наказателен процес с друг, т. е. анализ на неговия генезис в контекста на развитието на обществото, държавата и на възгледите за правното положение на личността. Поради това, значителна част от изложението в глава първа е посветено на историческото развитие на официалното начало като принцип на наказателния процес. Редом с

историческия анализ в този параграф е направен и сравнителноправен анализ с други законодателства.

Проследена е промяната на понятието за официалното начало в българския наказателен процес в исторически аспект при действието на ЗУС, на НПК (1952), на НПК (1974) и на НПК (2006). Обърнато е внимание на опита за пълна систематизация на принципите в самостоятелна глава на НПК, който е неуспешен, най-малкото защото, официалното начало така и не намира самостоятелно място сред останалите основни начала на глава втора на НПК (1974), а и в НПК (2006). Засегнати са конкретни законодателни решения, които отразяват концептуалните виждания на законодателя за ролята и значението на принципа в наказателния процес.

Глава втора

Официалното начало в системата на принципите на наказателния процес

§ 1. Наименование, същност, съдържание и субекти на официалното начало

1. Наименованието „официално начало”

Проследени са различни терминологични обозначения на официалното начало, както в българската, така и в чуждестранната правна литература, въз основа на кратък сравнителноправен и исторически анализ. Разгледано е наименованието на принципа и обозначаването му с латинския термин ex officio, което е характерно за държавите, придържащи се към континенталната правна система, както и характерната за обозначаване на принципа в континенталната правна система употребата на термините sua sponte (от латински буквално „по свое собствено съгласие”) или suo motu (от лат. буквално означава „по собствена мотивация”). Въз основа на преглед на българската правна теория, включително исторически такъв, са изброени следните обозначения на принципа: *държавно начало , публично начало , начало на държавното обвинение, официално начало, официален принцип, служебно начало, както* и *инструктивно начало*, като е изведено, че всички те насочват към специфичната принадлежност на дейността по осъществяване на наказателното преследване, която попада изцяло в обхвата на държавната (публичната) власт. Първоначално извежданите дефиниции на разглежданото начало поставят акцент върху функцията по повдигане и поддържане на държавното обвинение, поради което за обозначаване на принципа е употребявано „начало на държавното обвинение”, което към настоящия момент не е актуално, предвид далеч по-широкото съдържание на принципа.

Термините „официално начало” и „служебно начало” са приети за синоними, тъй като сочат към еднакво по обем съдържание на понятието, като е изразено становище на автора, че няма етимологично основание да

се проведе разграничение между двата термина, но въпреки това като по-точно следва да се приеме обозначението *служебно начало*, най-вече защото този термин е на български език и следва да бъде предпочетен, а и защото напълно съответства на НПК. Акцентирано е върху разликата при употребата на термина „официално начало", характерна за теорията и на употребата на термина „служебно начало", характерна за съдебната практика.

2. Същност на официалното начало

Въз основа на анализ на възприетите в правната теория виждания за същността на официалното начало е изведена дефиниция, съгласно която *официалното начало е основен принцип в наказателния процес, по силата на който държавните органи в наказателното производство са длъжни да предприемат редица процесуални и процесуално-следствени действия по свой почин, в изпълнение на служебните си задължения за това и независимо, дори въпреки волята на участващите в процеса и заинтересувани от хода и развитието му заинтересовани лица.* Обосновано е разбирането, че същността на принципа следва да се търси във връзка със *служебната активност на държавните органи*, които като негови субекти, по силата на заеманата длъжност, са призвани по свой почин да проявяват активно поведение в предвидените от процесуалния кодекс случаи, т. е. в тази активност, която се проявява въз основа на собствена инициатива, а не по повод искане на участващите в процесуалната дейност заинтересовани лица. Застъпено е и разбирането, че официалното начало представлява основен принцип и своеобразен способ за осигуряване на активност в процеса, който гарантира, че наказателното производство ще бъде образувано своевременно, ще се развие максимално бързо и ще приключи с влязъл в сила съдебен акт, въз основа на който ще се възстанови балансът в обществените отношения – било с оправдаване на невиновно лице, което неоснователно е привлечено към наказателна отговорност, било с осъждане на виновните в извършване на престъпления лица и налагане на справедливи наказания. Действието на принципа гарантира едновременно защитата на правата и законните интереси на гражданите, както и защитата на държавните и обществени интереси в борбата с престъпността, което е възможно единствено чрез активно процесуално поведение на държавните органи, което не зависи от наличието на съответно искане за това. Образуването на наказателното производство при делата от общ характер е част от служебните задължения на съответните държавни органи, поради което производствата от общ характер започват по служебен път и могат да се назоват още като *официални производства*, което наименование се среща в немската правна литература. Действието на принципа игнорира възможността пострадалият да влияе върху решаването на основните въпроси по започването и прекратяването на процесуалната дейност. Поради това е прието, че

официалното начало е израз на *безусловната воля на държавата да инициира и реализира чрез своите органи официално (по служебен ред) наказателно производство*, чрез което да бъде установена истината за извършеното престъпление, съответно основателността на наказателната претенция, като виновните бъдат справедливо наказани, а невиновните – оправдани.

3. Съдържание на официалното начало

Въпросът за съдържанието на официалното начало е анализиран детайлно, въз основа на което е изведено, че ***съдържанието на активното процесуално поведение*** *на държавните органи се състои в насочеността на тяхната дейност, а тя е ориентирана към ефективност на производството по наказателни дела*. Това означава, че е процесуалната дейност е насочена към постигане на определен **кръг от цели**, които са следните: 1) *защита на държавните и обществените и законните интереси на отделните граждани; 2) образуването и движението на производството по наказателни дела, независимо от волята на частните лица; 3) обезпечаване на правата и законните интереси на всички участници в наказателното производство; 4) събиране на доказателства и попълване на делото с необходимия за разкриване на обективната истина доказателствен материал; 5) установяване на истината за фактите от предмета на доказване; правилно прилагане на материалния закон, съответно справедливо наказване на лицата, за които е установено по несъмнен начин, че виновно са извършили престъпление, както и оправдаване на тези, за които не е установена съпричастност към престъпна дейност; 6) развитие и приключване на наказателното производство в разумен срок*.

Направленията, в които служебната процесуална активност на държавните органи се проявява са възприети като *критерий* за разграничаване проявленията на принципа. Възприето е разбирането, че ***съдържанието на официалното начало се разкрива в направленията на служебната процесуална активност***. Въз основа на този критерий са обособени обособят следните основни категории проявления на официалното начало в наказателния процес, изпълващи ***съдържанието на принципа*****:** *1) Проявления на официалното начало, свързани с образуване на наказателно производство; 2) Проявления на официалното начало, свързани със събиране на доказателства, изясняване на въпросите от предмета на доказване и правилно прилагане на материалния закон; 3) Проявления на официалното начало, свързани с дейността по повдигане на държавно обвинение; 4) Проявления на официалното начало, свързани с осъществяване на всички действия по администриране и движение на делото, неговото развитие и приключване в разумен срок и гарантиране правата на участниците; 5)Проявления на официалното начало, свързани с привеждане в изпълнение на влезлите в сила актове*.

4. Субекти на официалното начало

Въз основа на традиционно възприетото в правната теория разбиране за субектите на производството по наказателни дела е изведено понятието субекти на официалното начало. Обосновано е разбирането на автора, че субекти на официалното начало могат да бъдат единствено държавните органи в наказателното производство – съд, прокурор и разследващи органи.

§ 2. Мястото на официалното начало сред принципите на наказателния процес

В тази част на дисертационния труд е засегнат въпросът за взаимодействието и съотношението, в което се проявяват официалното начало и част от другите основни принципи на наказателния процес. По голямо внимание е обърнато на взаимодействието между официалното начало и принципът за разкриване на обективната истина и на взаимодействието между официалното начало и принципът на състезателността. Във връзка с въпросите на официалното начало и състезателността е изведено становище в подкрепа на съществуващото в правната доктрина разбиране, че активността на съда, която е насочена към предмета на състезанието, т. е. към фактическото и правно изясняване на въпросите от предмета на делото, не следва да се разглежда като елемент от принципа на състезателността. Изведено е виждането на автора, че активността на съда поначало следва да се раздели в две категории – *активност, която се предприема служебно*, т. е. по почин на ръководно-решаващия орган и *активност, която се предприема по повод искане на страните*, както и че именно тази втора категория активност, която се предприема по повод искане на страните, може да се разглежда като елемент на принципа на състезателността. *Активността на съда, която се предприема по негова собствена инициатива, включително свързаната с организацията на състезанието между страните, представлява елемент от официалното начало в наказателния процес. Служебната активност на съда, свързана с изясняване на въпросите от предмета на доказване, представлява допълнение към дейността на страните, т. е. тя има само спомагателна роля, но е проявление, елемент на официалното начало. Направен е извод*, че именно това взаимодействие и съотношение, в което се проявяват официалното и състезателното начало в съвременния наказателен процес е спецификата, която отличава официалното начало от следственото (инквизиционно) начало, познато на средновековния наказателен процес.

Предложено е de lege ferenda официалното начало да бъде самостоятелно уредено в системата от принципи в глава втора на НПК, чрез въвеждането на нов чл. 13а, наименован *„Служебно начало”*. За съдържание на самия текст е предложено, посоченото в глава втора, § 1, т. 1 разрешение на полския законодател, при заимстване на което, законовият

текст може да бъде структуриран в две алинеи, първата от които да указва, че *съдът, прокурорът и разследващите органи провеждат наказателното производство и действат служебно, освен в предвидените от закона случаи, при които тяхната дейност е поставена в зависимост от молбата на заинтересованите частни лица или други държавни органи*, а втората да указва, че *заинтересованите частни лица и страните в производството по делата, могат да правят искания за извършване на тези действия, които съответните органи могат или са длъжни да извършват служебно.* Въз основа на извършения анализ е изведено, че официалното начало представлява основополагащ принцип в наказателнопроцесуалната дейност, който се намира в непрекъснато взаимодействие с останалите основни начала, при което служебната активност на държавните органи трябва да бъде провеждана така, че да гарантира проявленията на другите начала на производството. С оглед на това е прието, че проявленията на официалното начало се явяват гаранция за действието на други основни принципи.

§ 3. Изключения от официалното начало в наказателния процес

В този параграф на изложението е засегнат въпросът за традиционно разглежданите в процесуалната литература изключения от официалното начало.Направена е съпоставка с характерното за гражданския процес диспозитивно начало. Подкрепено е изразеното в доктрината становище за наличие на проявления на частно начало в наказателния процес, като е възприето виждането, че т. нар. изключения от официалното начало представляват проявления на частно начало. От страна на автора е направено уточнението, че терминът *„частно начало”* не се употребява в смисъл на основно начало в наказателния процес, а като правен принцип, свързан с организацията на активността в производството, който намира конкретизация в някои норми на НПК. Изразено е становище в подкрепа на виждането, че частното начало не е противоположност, а съставлява част от официалното начало и е акцесорен (допълнителен) елемент, който при проявленията си модифицира проявленията на официалното начало. Като предимство на това разбиране е посочено, *че в центъра на вниманието се поставя начинът, по който е организирана самата активност в наказателното производство*, както и че подобен подход съответства напълно на триалектическия метод на познание, при който обект на изследване се явяват не противоречието между противоположностите (явленията), а тяхното взаимодействие.

§ 4. Гаранции за реализация на официалното начало

В тази част на изложението са изведени гаранции за реализация на официалното начало, като същите са обособени в две категории – процесуални и извънпроцесуални. Първата група гаранции биха могли да бъдат определени като процесуални гаранции на официалното начало, към които спадат възможностите за замяна на едно длъжностно лице с друго,

за отмяна или изменение на даден съдебен акт, както и за ускоряване на производството. Втората група гаранции за реализация на официалното начало са тези, които стоят извън конкретната наказателнопроцесуална дейност, каквито например са дисциплинарната и наказателната отговорност, които биха могли да бъдат реализирани при положение, че дадено неизпълнение на служебни задължения от страна на държавните органи съставлява основание за ангажиране на дисциплинарната или наказателната отговорност на съответните длъжностни лица

Глава трета

Проявления на официалното начало в досъдебна фаза на наказателния процес

Проявленията на официалното начало в ***досъдебното производство*** са обособени в четири категории: *1) Проявления на официалното начало, свързани с образуването на наказателното производство; 2) Проявления на официалното начало, свързани със събиране на доказателства, изясняване на въпросите от предмета на доказване и правилно прилагане на материалния закон; 3) Проявления на официалното начало, свързани с дейността по повдигане на държавно обвинение; 4) Проявления на официалното начало, свързани с хода на производството, развитието му в разумен срок и гарантиране правата на участниците.* Възприет е подход за проследяване на основните проявления на официалното начало в досъдебното производство съобразно стадиите на подготвителната фаза, като в същото време е отчетено специфичното значение на отделни процесуални институти за проявленията на принципа, каквото е образуването на досъдебното производство.

§ 1. Проявления на официалното начало при образуване на досъдебното производство

Действията на държавните органи, свързани с образуване на наказателното производство съставляват първото направление, в което се проявява служебната процесуална активност в наказателния процес. Поставен и анализиран е въпросът за генезиса на официалното начало във връзка с възникването на идеята за *задължителност на наказателното преследване*, заложена и до днес в процесуалното законодателство на голяма част от държавите на европейския континент, както и извън неговите граници. Акцентирано е върху това, че тази идея се разглежда като съществена част от съдържанието на принципа на ***легалитета (the principle of legality)***, поради което същият е обозначаван още като ***принцип на задължително преследване*** **(the principle of compulsory prosecution)**, възприет в Република България и в държави като Република Италия, Кралство Испания, Федерална Република Германия, Кралство Швеция, Федерална Република Германия, Република Италия, Кралство Испания и др. За сравнение е отбелязано, че в някои европейски държави, като например Франция и Великобритания, а и в САЩ е

възприет ***принципът на опортюнитет (the principle of opportunity),*** обозначаван още като ***принцип на целесъобразност (the principle of expediency)***, съгласно който *прокурорът разполага с дискреционна власт, във всеки конкретен случай да извършва преценка дали да образува наказателно преследване и дали да предаде конкретно лице на съд*. Въз основа на проведения сравнителноправен анализ е аргументирано разбирането, че възприемането на принципа на легалитет и на официалното начало при изграждане на организацията на наказателнопроцесуалната дейност е необходимо условие за постигане на максимална ефективност на производството по делата. Прието е, че тази организация на процеса осигурява постигане на необходимия баланс в обществените отношения, като създава „усещане“ за справедливост у гражданите, а с това допринася за нормалното функциониране на държавата в цялост. Разгледани са хипотезите по НПК за образуване на досъдебното производство, като са отчетени предимствата на *официалното наказателно преследване*. Подчертано е значението на отказа на прокурора да образува досъдебно производство като изключение от официалното начало, съдебният контрол по отношение на което е необходим.

§ 2. Проявления на официалното начало в стадия „разследване”

В този параграф вниманието е насочено към проявленията на принципа, свързани с разкриването на обективната истина. Като ярко проявление на официалното начало е разгледана разпоредбата на чл. 107, ал. 1 от НПК, *съгласно която органите на досъдебното производство събират доказателства служебно или по искане на заинтересованите лица*. Детайлно е анализирана формулировка на законовия текст, въз основа на което е изведено, че служебната активност има приоритетно значение при събирането на доказателства в досъдебното производство, а събирането на доказателства по искане на страните е поставено на втори план, като допълващ елемент. Подчертано е значението на принципа в подготвителната фаза на процеса с оглед осигуряване на активна роля на разследващите органи и на прокурора и нейното значение за изясняването на значимите факти, необходими, за да се реши въпросът дали да се повдигне обвинение спрямо обвиняемия пред съда и ако да – с каква правна квалификация. Разгледан е въпросът за това, че разследването в някои случаи е свързано с намеса в основни човешки права, във връзка с което е застъпено разбирането, че възможността за *намеса в гарантирани от закона права на частните лица е елемент от официалното начало, който елемент в някои случаи е необходим на органите на досъдебното производство, за да изпълнят задължението си за провеждане на ефективно разследване*, но в същото време, тази намеса е допустима само в изрично предвидените от закона случаи и при строго съблюдаване на установените за това предпоставки, свързани с обезпечаване на определени

права на заинтересованите лица. Поради това е направен извод, че в изпълнение на произтичащите по силата на официалното начало задължения, *органите на досъдебното производство са ангажирани непрекъснато да съблюдават не допускане на необоснована и незаконосъобразна намеса в правата и интересите на частните лица, като същевременно са ангажирани да събират доказателства, както в подкрепа на обвинителната теза, така и в подкрепа тезата на защитата.*

§ 3. Проявления на официалното начало в стадия „действия на прокурора след приключване на разследването"

В тази част на дисертационния труд е изведена тезата, че процесуална активност на прокурора в този стадий на досъдебното производство попада изцяло в обхвата на действие на официалното начало.

От гледна точка на съдържанието на официалното начало са изведени три основни направления в дейността на прокурора, в които действието на официалното начало в този стадий се проявява: *1) Проявления на официалното начало, свързани със събиране на доказателства в случая по чл. 242, ал. 3 от НПК, който противоречи на цялостната концепция за организация на досъдебното производство с оглед чл. 234 от НПК и в частност ал. 7 на този законов текст; 2) Проявления на официалното начало, свързани с хода на производството, развитието му в разумен срок и гарантиране правата на участниците;3) Проявления на официалното начало, свързани с дейността по повдигане на държавно обвинение.*

1. Проверка за наличие на съществени процесуални нарушения

Анализирани са правомощията на прокурора, свързани с проверка и отстраняване на съществени процесуални нарушения, допуснати от разследващите, както и правомощията му, свързани с попълването на делото с необходимите доказателства. Изложени са съображения за това, че в контекста на чл. 127, т. 1 и т. 3 от КРБ, текстът на чл. 242, ал. 2 от НПК следва да се тълкува разширително, в смисъл, че прокурорът може да дава всякакви указания до разследващите, а не само за отстраняване на съществени процесуални нарушения.

2. Прекратяване и спиране на наказателното производство

А) Прекратяване на наказателното производство

Прекратяването на наказателното производство е разгледано като процесуално действие, което е проявление на официалното начало. Изложени са съображения и аргументи в подкрепа настановището, че преценката на прокурора дали да прекрати наказателното производство изключва каквато и да е възможност за отчитане на съображения по целесъобразност. Подчертано е, че проявленията на официалното начало винаги предполагат законоустановеност на предпоставките за проява на служебна активност и това е изключително важна характеристика, тъй като

ограничава възможността за субективизъм и произвол в дейността на държавните органи. Като изключение от официалното начало във връзка с прекратяването на наказателното производство е отбелязан чл. 24, ал. 2 от НПК, който придава решаващо значение на *волеизявлението на обвиняемия (подсъдимия)* за продължаване на производството и дерогира действието на официалното начало. Засегнати са специфични хипотези на прекратяване на наказателното производство при т. нар. престъпления от частно-публичен и публично-частен характер. Разгледано е основанието за прекратяване на наказателното производство от прокурора по чл. 243, ал. 1, т. 2 от НПК – поради недоказаност на обвинението и значението на официалното начало.

Б) Спиране на наказателното производство

Спирането е процесуално действие, попадащо в категорията действия, при които официалното начало намира съществено проявление. Разгледани са основанията за спиране и законоустановеността на предпоставките за това. В тази връзка отново е посочено взаимодействието между официалното начало и принципа на легалитет.

3. Повдигане на държавно обвинение

Правомощията на прокурора, свързани с повдигането на държавно обвинение са разгледани като същинско проявление на официалното начало. Засегнати са понятията *официално наказателно преследване* и *неофициално наказателно преследване*. Изследвано е значението, което се влага в понятието повдигане на държавно обвинение. Повдигането на държавно обвинение е разгледано като отправяне от страна на държавата на наказателна претенция срещу конкретно лице с твърдение за това, че то е извършило конкретно престъпление, съставляващо основание за ангажиране на наказателната му отговорност, поради което то е определено като публичен иск срещу извършителя на престъпление, който иск се предявява по инициатива на самата държава, чрез съответно оправомощени за това държавни органи. Във връзка с повдигането на държавно обвинение са разгледани престъпленията от общ характер, при които наказателното преследване се провежда по *инициатива и активност на държавните органи*. Въз основа на кратък сравнителноправен анализ е изведено, че за възприетата у нас смесена наказателнопроцесуална система е характерно, че същата възприема традиционните схващания за служебно инициране на наказателното преследване. Обърнато е внимание на изключенията от официалното начало, свързани с диференцираната процедура по глава двадесет и девета на НПК. Подкрепено е възприетото в правната доктрина разбиране, че при решаване на въпроса дали прокурорът да се споразумее със защитника на обвиняемия, прокурорът разполага с пълна дискреционна и безконтролна власт, както и с абсолютна свобода на избор.

§ 4. Проявления на официалното начало при осъществяване на съдебен и служебен контрол в досъдебното производство

В този параграф е изследван въпросът за действието на официалното начало при осъществяване на съдебен и служебен контрол по отношение на някои актове на органите на досъдебното производство, включително във връзка с мерките за неотклонение и другите мерки за процесуална принуда.

1. Съдебен и служебен контрол при прекратяване и спиране на досъдебното производство

А) Съдебен контрол при прекратяването на наказателното производство от прокурора

Разгледани са основните проявления на официалното начало при осъществяване на съдебен контрол спрямо прекратяването на наказателното производство от прокурора. Акцентирано е върху цялостната проверка, която съдът осъществява при реализиране на съдебния контрол по отношение на прекратяването, свързана с идеята за задължителност и неизбежност на наказателното преследване при наличие на определени предпоставки. Засегнато е задължението на прокурора като държавен орган да проявява активност в насока реализиране на наказателното преследване, както и че всяко отклонение от изпълнението на това негово задължение е търпимо в допустимите от закона предели. Подчертано е, че съдебният контрол представлява съществена намеса в дейността на прокурора, предопределена от обществения интерес от задължително и неизбежно преследване на виновните в извършване на престъпни посегателства лица. Посочени са актуални въпроси, които възникват в съдебната практика по наказателни дела във връзка с осъществяването на въззивен съдебен контрол по отношение на първоинстанционните съдебни актове.

Б) Служебен контрол при прекратяването на досъдебното производство от прокурора

Предмет на изследване в тази част на изложението е служебният контрол спрямо постановлението на прокурора за прекратяване на досъдебното производство като същинско проявление на официалното начало, доколкото се реализира по собствена мотивация и инициатива на горестоящия прокурор за това (suo motu) и в изпълнение на възложените му от процесуалния закон задължения в тази насока (ex officio). Обърнато е внимание на практическите проблеми, които поставя предвидената със ЗИДНПК (Обн., ДВ, бр. 71 от 2013 г.) възможност на главния прокурор за неограничена във времето ревизия на постановлението за прекратяване на наказателното производство. Регламентираният *служебен контрол* е в обществен интерес, но предвидената с последното изречение на чл. 243, ал. 10 от НПК неограничена във времето отношение възможност за осъществяването му по всяко едно постановление, независимо от вида на

престъплението, което е било предмет на прекратеното производство, не е в обществен интерес, тъй като в голяма част от случаите се явява прекомерно с оглед преследваните цели ограничение в правата на засегнатите лица. Затова *de lege ferenda* е предложено, разглежданата възможност за неограничена във времето ревизия на постановлението за прекратяване от главния прокурор да се предвиди по изключение, само по отношение на някои категории престъпления, обществената опасност на които би оправдала подобни ограничения.

В) Съдебен контрол при спиране на наказателното производство от прокурора

Обърнато е внимание на предмета на съдебна проверка, при която не се осъществява проверка по съществото на делото, а единствено се решава процесуален въпрос, свързан с хода на производството, който е пряко свързан с изпълнението на вменените му по силата на официалното начало задължения.

2. Съдебен контрол за законосъобразност на мерките за неотклонение и другите мерки за процесуална принуда

В контекста на официалното начало са разгледани редица въпроси, свързани с мерките за неотклонение и осъществявания съдебен контрол за законосъобразност. Разгледан е въпросът за минимално необходимото за образуване на съдебно производство съдържание на жалбата, както и случаите, при които е възможно събирането на доказателства по почин на съда. Обоснована е тезата, че осъществяването на съдебен контрол по отношение на произнасянето на първоинстанционния съд по въпроса за мярката за неотклонение е недопустимо да се реализира по повод жалба на частния обвинител. Акцентирано е върху невъзможността съдебно производство за проверка на законосъобразността на мерките за неотклонение да се образува по почин на съда, както и че в производство по реда на чл. 65 от НПК съдът разполага с възможност да събира доказателства по свой почин за изясняване на значимите факти, тъй като не е ограничен от изискването за незабавно произнасяне.

Глава четвърта

Проявления на официалното начало в съдебната фаза на наказателния процес

§ 1. Проявления на официалното начало в първоинстанционното производство по наказателни дела

1. Проявления на официалното начало при образуване на съдебното производство

В тази част на дисертационния труд са изложени съображения в подкрепа на тезата, че от гледна точка на дейността на съда, проявления на официалното начало при образуване на съдебното производство липсват.

Застъпено е становището, че произнасянето на съда по реда на чл. 306, т. 1-4 от НПК не съставлява изключение от правилото, че съдебното производство не се образува служебно.

2. Проявления на официалното начало в разпоредителното заседание

Проследени са основните проявления на официалното начало в разпоредителното заседание. Разпоредителното заседание е изградено върху идеята за активно участие на страните, поради което процесуалният кодекс вменява множество задължения на съда за проява на служебна активност, изпълнението на които гарантира пълноценно участие и упражняване правото на защита, т. е. тук се разкрива специфичното съотношение между официалното начало и принципът на състезателността. В контекста на официалното начало, вниманието е насочено към *т. нар. преклузия*, въведената с чл. 248, ал. 3 от НПК, с която страните следва да бъдат запознати от първоинстанционния съд. Първоначалният прочит на разглеждания законов текст оставя впечатлението, че в наказателното производство е направено своеобразно *отстъпление от официалното начало* в името на разумната продължителност на процеса, *но подобно тълкуване влиза в колизия с основни принципни положения, сред които принципът за разкриване на обективната истина и официалното начало в дейността на съда*. По тази причина е изразено становище за недопустимост на тълкуване в горния смисъл, като е предложено текстът на чл. 248, ал. 3 от НПК да се тълкува в смисъл, че регламентира процесуална преклузия, която се отнася единствено до активността на страните, но не и до тази на съда. Съобразно това тълкуване, ако в по-късен етап на процеса страната направи възражение за процесуални нарушения, за които не са били направени възражения в разпоредителното заседание пред първоинстанционния съд, то съдът няма да е ангажиран с произнасяне по направеното възражение, тъй като същото ще се явява преклудирано. Разпоредбата на чл. 248, ал. 3 от НПК представлява израз на стремежа на законодателя да стимулира проявата на активност от страните във възможно най-ранния етап на съдебното производство и по този начин в пълнота да се разгърне принципът на състезателността.

3. Официалното начало в съдебното заседание пред първоинстанционния съд

Официалното начало в съдебното производство се състои в проявата на служебна активност от страна на прокурора и от страна на съда, която активност е насочена към разкриването на обективната истина и на визираните в чл. 1, ал. 2 от НПК задачи на наказателния процес, към гарантиране правилното прилагане на закона и към осигуряването на състезателен процес, развиващ се в разумна продължителност и при пълно съблюдаване правата на всички участници.

А) *От гледна точка на дейността на прокурора*, проявления на официалното начало в съдебното заседание пред първоинстанционния съд се наблюдават, най-вече във връзка с дейността по поддържане на внесеното пред съда обвинение, доколкото това съответства на обективната преценка на прокурора по отношение на събраните доказателства и формираното въз основа на тях вътрешно убеждение, което е задължение на прокурора, произтичащо от чл. 127, т. 3 от КРБ и представлява същинско проявление на принципа и израз на държавния и обществен интерес от ефективно реализиране на обвинителната функция в производството по наказателни дела. Като проявления на официалното начало могат да се посочат още уредените в чл. 48 от НПК хипотези, при които по силата на служебното начало прокурорът може да встъпи в производство, образувано по тъжба на пострадалия, както и предвидената в чл. 51 от НПК възможност прокурорът да предяви граждански иск в полза на пострадалия от престъплението.

Б) *От гледна точка на дейността на съда* в стадия на съдебното заседание пред първоинстанционния съд официалното начало се проявява в две основни насоки: 1. в насока осигуряване на законосъобразното и своевременно движение и развитие на производството; 2. в насока събирането на необходимите доказателства за разкриване на истината за фактите от предмета на доказване. Акцентирано е върху проявленията на принципа, свързани със събирането на доказателства по почин на съда, тъй като това е едно от най-ярките проявления на принципа в наказателното производство, което има значителен принос за постигането на ефективност и справедливост на наказателнопроцесуалната дейност. Посредством граматическо тълкуване на самия текст на чл. 107, ал. 2 от НПК е направен извод, че служебната активност на съда за попълване на делото с необходимите доказателства е поставена на второ място, като допълнение на активността на страните. Задължението на съда за служебно събиране на доказателства е иманентно свързано с основното задължение да се даде отговор на основния въпрос – какво приема за установено от фактическа страна въз основа на доказателствата по делото, тъй като процесуалният кодекс не допуска хипотеза, при която съдът да приеме, че липсва яснота относно осъществяването на даден факт в действителността. Във всички случаи, с крайния си акт по съществото на делото, съдът трябва да даде отговор по въпроса осъществили ли са се твърдените от обвинението факти, поради което делото следва да бъде попълнено с определен обем от доказателства, а за това не винаги е достатъчна активността на страните.
Изпълнението на тези задължения на съда се осигурява посредством проявленията на официалното начало, включително свързаните със събирането на доказателства, характерни за континенталната правна традиция.

4. Проявления на официалното начало във връзка с произнасянето на съда по мерките за неотклонение в съдебното производство

В тази част на дисертационния труд са разгледани хипотезите, при които съдът разполага с възможност да се произнесе *служебно* по мярката за неотклонение на даден подсъдим – при установяване на проява на недобросъвестно процесуално поведение на подсъдимия и по реда на чл. 309 от НПК – след постановяване на присъдата. Направено е предложение *de lege ferenda* чл. 270 от НПК да се измени, като се добави нова алинея, в която изрично да се укаже, че по този процесуален ред съдът може да се произнесе и служебно по въпроса за мярката за неотклонение в случай, че в хода на висящото съдебно производство установи хипотеза от визираните в чл. 66, ал. 1 от НПК.

Подкрепено е становището, че когато се налага по-тежка мярка за неотклонение или тепърва се взима такава при произнасяне по чл. 309 от НПК, правилното разрешение е това да се осъществява по повод направено от прокурора искане, тъй като *служебното произнасяне на съда в тези хипотези противоречи на основни принципи в наказателното производство.*

5. Проявления на официалното начало във връзка с разглеждане на гражданския иск в наказателното производство

Въз основа на анализ на конкретни хипотези, възникващи в съдебната практика по наказателни дела са изложени съображения в подкрепа на становището на автора, че официалното начало проявява действието си и по отношение доказването на фактите от предмета на доказване, въведени с гражданскоправната претенция, но то е ограничено от установената в чл. 88, ал. 2 от НПК забрана разглеждането на гражданския иск да става причина за отлагане на делото.

Анализирана е хипотеза, при която конституираният като граждански ищец почине в хода на производството и въз основа на този анализ е изведено предложение *de lege ferenda* кръгът на хипотезите, при които в наказателния процес се *назначава особен представител по чл. 101 от НПК* да бъде разширен, като се включат случаите, при които в хода на производството настъпи смърт на гражданския ищец (или ако юридическото лице граждански ищец престане да съществува по аргумент от чл. 227 ГПК и чл. 84, ал. 1 от НПК).

6. Други проявления на официалното начало в съдебното производство пред първоинстанционния съд

Разгледани са проявленията на официалното начало във връзка с института изменение на обвинението, както и при прилагане на закон за същото, еднакво или по-леко наказуемо престъпление от съда и в случаите на направено от прокурора заявление по чл. 293 от НПК, че не поддържа обвинението.

§ 2. Проявления на официалното начало във въззивното производство по наказателни дела

За началото на активна дейност на въззивния съд е необходимо надлежното му сезиране с въззивна жалба и/или въззивен протест. Жалбата и/или протестът съставляват средство, което е годно да инициира производство във връзка с въззивна проверка на присъдите. Затова е необходимо те да са подадени в законоустановения срок и от лице, което разполага със съответна процесуална легитимация за това, както и да отговарят на изискванията, които процесуалният закон поставя към тяхното съдържание. Това е причината, поради която съдържанието на въззивната жалба и на въззивния протест се оказва определящо за процесуалната допустимост на жалбата и протеста. С оглед на това е важно да се изясни кои изисквания към съдържанието на жалбата и протеста са задължителни и кои факултативни. Въпросът е актуален поради съществуващи противоречия в съдебната практика, поради които в сходни случаи се приемат противоречиви решения от различните съдебни състави, а това създава непредвидимост и би могло да създаде усещане за несправедливост, доколкото не е установен непроменлив критерий за определяне на допустимост на жалбите и протестите. Акцентът тук е поставен върху изискването на чл. 320, ал. 1, изр. 3 от НПК за посочване на неизяснените обстоятелства и доказателствата, които следва да се съберат и проверят от въззивния съд. Именно различията в тълкуването на тази част от законовия текст създава проблеми в практиката, поради което в дисертационния труд е анализирана съдебна практика и са изложени съображения, въз основа на които обосновано е изведено, че изискването на чл. 320, ал. 1, изр. 3 от НПК е факултативно. За преодоляване на противоречията в съдебната практика е предложено *de lege ferenda* в чл. 320, ал. 1, изр. 2 от НПК да се включи израза „може”.

2. Проявления на официалното начало във въззивното съдебно следствие

Разгледани са проявленията на официалното начало във въззивното съдебно следствие, които могат да бъдат отнесени към две основни категории проявления на официалното начало – проявления на съда, свързани с осигуряване движението и развитието на процесуалната дейност и проявления, свързани със събирането на доказателства. Доколкото главната задача, която стои пред съдебното следствие е делото да се попълни с необходимите доказателства, акцентът е поставен върху правомощието на въззивния съд да събира доказателства по свой почин, произтичащо по силата на препращащата норма на чл. 317, вр. чл. 107, ал. 2, пр. 2 от НПК.

3. Проявления на официалното начало в дейността на въззивния съд, свързани с мерките за неотклонение

На общо основание въззивният съд разполага с възможност да се произнася служебно по мярката за неотклонение на даден подсъдим по реда на чл. 270, ал. 1 от НПК в случай, че са налице предпоставките по чл. 66, ал. 1 от НПК, както и ако установи наличие на нови обстоятелства, налагащи ревизиране на въпроса за мярката за неотклонение, взета спрямо даден подсъдим. Проявление на официалното начало представлява и предвидената в чл. 340, ал. 4 от НПК хипотеза. Актуален в практиката по наказателни дела е въпросът с обжалваемостта на определението, което въззивният съд постановява по реда на чл. 270, ал. 1 от НПК, доколкото пред върховната съдебна инстанция не се образуват производства по реда на глава двадесет и втора на НПК. Поради това е отделено самостоятелно внимание на този въпрос и е изведено конкретно предложение *de lege ferenda*.

§ 3. Проявления на официалното начало в касационното производство и в производството по възобновяване на наказателни дела

1. Проявления на официалното начало в касационното производство по наказателни дела

Контролно-отменителният характер и пределите на касационната проверка, осъществявана по реда на глава двадесет и трета на НПК предопределят ограничено проявление на официалното начало в производството по наказателни дела (с изключение на производство по реда на чл. 354, ал. 5 от НПК). Вниманието е насочено към правомощието на върховната съдебна инстанция за *служебна намеса* при осъществяване на проверката за наличие на основания за отмяна, което произтича от чл. 124 от Конституцията на РБ, по силата на който Върховният касационен съд е натоварен с функцията да следи за точното и еднакво спазване на законите, както и от чл. 13 от НПК, който вменява на съда задължение за активност. В изпълнение на посочената основна задача, при извършване на касационен контрол съдът може да осъществи служебна намеса и да отмени атакуван пред него съдебен акт поради порок, който не е посочен от страните, но попадащ в категорията безусловни основания за отмяна, още повече, че става въпрос за нарушения на публични интереси, по отношение на които служебната проверка е не само възможна, но и задължителна. В тази част на изложението е осъществен анализ на значителен обем съдебна практика на Върховен касационен съд, въз основа на която е изведено, че в касационното производство се наблюдават проявления на официалното начало, поради което не само от теоретична гледна точка, но и от гледище на съдебната практика не е коректно да се приеме, че в касационното производство служебно начало липсва. Възприето е виждането, че официалното (служебно) начало се проявява в касационното производство, но по изключение.

2. Проявления на официалното начало в производството по възобновяване на наказателни дела

В контекста на официалното начало, възобновяването на наказателни дела представлява интерес с оглед кръга от лица, които съгласно чл. 420 от НПК са легитимирани да искат възобновяване, т. е. тези на които законът признава процесуалното право да инициират образуването на производство по реда на глава тридесет и трета на НПК. Очертаването на кръга от лица, оправомощени да искат възобновяване отразява възгледа на законодателя за това какво е съотношението между държавния и индивидуалния интерес – дали индивидуалният интерес следва да се защитава посредством защитата на държавния интерес или следва да се установи балансиран подход, при който да се предвиди съвместно упражняване на държавния и индивидуалния интерес. Именно върху този аспект е разгледан въпросът за проявленията на официалното начало в производството по възобновяване на наказателни дела. Направено е предложение *de lege ferenda за* разширяване на хипотезите, при които образуването на производство по възобновяване да е и от компетентност на осъденото лице, като се включат и тези по чл. 422, ал. 1, т. 1-3 от НПК, тъй като по този начин ще се обезпечи в максимална степен, че в наказателния процес ще бъдат защитени, както индивидуалните, така и обществените и държавни интереси.

§ 4. Проявления на официалното начало във връзка с привеждане в изпълнение на влезлите в сила присъди

Официалното начало в наказателния процес намира своите проявления и в дейността *по привеждане в изпълнение на влезлите в сила присъди*, тъй като по силата на разглеждания принцип, държавните органи са *ангажирани със служебното извършване* на определени действия, свързани с привеждане в изпълнение на влезлите в сила съдебни актове. Тези действия предшестват изпълнението на влезлите в сила съдебни актове и са визирани в чл. 416 от НПК, като към тях спадат и издаването на изпълнителен лист и на бюлетин за съдимост (последното от компетентност на първата съдебна инстанция), които съдът е длъжен да предприеме по свой почин. Разгледано е специфично изключение от официалното начало, при което на основание чл. 414, ал. 1, т. 3 НПК при делата от частен характер, при което се допуска освобождаване от изтърпяване на наказание, наложено за престъпление, което се преследва по тъжба на пострадалия, когато преди започване на неговото изпълнение частният тъжител е поискал това.

Заключение

В заключението е акцентирано върху основното предложение за усъвършенстване на законодателството, а именно за въвеждането в глава втора на НПК на нов чл. 13а, наименуван *„Служебно начало", като е предложено конкретно съдържание. В* исторически аспект е отправен

критичен поглед към подхода на българския законодател, който от приемането на НПК от 1952 г. до днес, следва идентичен подход, при който чрез механично пренасяне на законовия текст, уреждащ принципа за разкриване на обективната истина, не предвижда самостоятелно място на официалното начало сред основните принципи и създава усещане за неглижиране на мястото, ролята и значението на официалното начало в наказателния процес.

III. ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд представлява първото самостоятелно и цялостно изследване в българската правна литература, което е посветено на темата за официалното начало в наказателния процес. Разгледани са теоретични и практически въпроси, свързани с действието на принципа, някои от които са изключително актуални и дискусионни.

В дисертацията могат да се посочат следните приноси:

1. Обоснована е тезата, че официалното начало е принцип на наказателния процес, който е уреден имплицитно и се извежда чрез тълкуване на множество норми, представляващи негова конкретизация. Подкрепено е установеното в теорията виждане, че съществуването на наказателнопроцесуалния принцип не може да е обусловено от изричното му закрепване в разпоредба на НПК, предвид липсата на разпоредба, която да прогласява официалното начало като принцип на наказателния процес.

2. Изведена е необходимост от допълване на закона чрез въвеждането в глава втора на НПК на нов чл. 13а, наименуван *„Служебно начало" със следното съдържание*:

Чл. 13а (1) *Съдът, прокурорът и разследващите органи провеждат наказателното производство и действат служебно, освен в предвидените от закона случаи, при които тяхната дейност е поставена в зависимост от молбата на заинтересованите частни лица или други държавни органи*.

(2) *Заинтересованите частни лица и страните в производството по делата, могат да правят искания за извършване на тези действия, които съответните органи могат или са длъжни да извършват служебно.*

3. Въз основа на анализ на взаимодействието и съотношението, в което официалното начало и някои други основни принципи на наказателния процес се намират помежду си е изведено, че действието на официалното начало представлява гаранция за тяхната реализация. Акцентирано е върху взаимната връзка между официалното начало и принципа за разкриване на обективната истина, както и върху официалното начало и принципа на състезателността.

Във връзка с последното е изведено становището на автора, че активността на съда, която се предприема по повод искане на страните,

може да се разглежда като елемент на принципа на състезателността, а *активността на съда, която се предприема по негова собствена инициатива, включително свързаната с организацията на състезанието между страните*, представлява *елемент от официалното начало* в наказателния процес. Направен също така е изводът, че служебната активност на съда, свързана с изясняване на въпросите от предмета на доказване, представлява допълнение към дейността на страните, т. е. тя има само *спомагателна роля*, като именно това взаимодействие и съотношение, в което се проявяват официалното и състезателното начало в съвременния наказателен процес е спецификата, която отличава официалното начало от следственото (инквизиционно) начало, познато на средновековния наказателен процес.

4. Застъпено е виждането, че официалното начало е основен принцип на наказателния процес, който е свързан с организацията на активността в производството, в частност със служебната активност на държавните органи, която се осигурява чрез задължението на държавните органи за служебна проява на активно процесуално поведение.

5. В исторически план е проследено възникването и установяването на официалното начало като основен принцип в производството по наказателни дела, като е акцентирано върху тясната връзка между официалното начало и принципа на *легалитет*, обозначаван още като *принцип за задължителност на наказателното преследване* и предимствата на тази концепция за изграждане на производството.

6. В дисертационния труд е анализирано обозначението *„официално начало”* и значението на заимствания лат. термин *ex officio*, като е отбелязано сходството в наименованието на принципа в други държави. Проследен е различният подход при обозначаването на принципа в българската правна литература (официално начало) и в съдебната практика (служебно начало), като е изразено аргументирано мнението на автора, че става въпрос за синоними, но независимо от това следва да се подкрепи употребата на наименованието *„служебно начало“*.

7. Застъпено е разбирането, че действието на официалното начало в съдебна фаза на наказателния процес трябва да се ограничава до необходимия за постигане на легитимните цели минимум на служебна намеса в дейността, свързана с изясняване на делото по същество, т. е. да се съобразява, че тази дейност на съда има спомагателна роля спрямо дейността на заинтересованите физически и юридически лица, участващи в производството.

8. Аргументирано е подкрепено виждането в теорията за наличие на проявления на частното начало в производството по наказателни дела, което е правен принцип, който в наказателния процес не е с основно значение и е с ограничено проявление. Изразено е разбирането на автора, че официалното начало и частното начало трябва да се разглеждат не като

противоположности, а в тяхното комплексно взаимодействие, тъй като проявленията им в цялост гарантират проява на активно процесуално поведение във всеки един етап на производството по наказателни дела, което е от съществено значение за постигане на задачите, визирани в чл. 1 от НПК.

9. В самостоятелен параграф са изведени гаранции за реализация на официалното начало в производството по наказателни дела, които са обособено в две категории – процесуални и извънпроцесуални гаранции. Като процесуални гаранции на официалното начало са определени възможностите за замяна на едно длъжностно лице с друго, за отмяна или изменение на даден съдебен акт, както и за ускоряване на производството, а като извънпроцесуални са определени тези, които стоят извън конкретната наказателнопроцесуална дейност, каквито например са дисциплинарната и наказателната отговорност, които биха могли да бъдат реализирани при положение, че дадено неизпълнение на служебни задължения от страна на държавните органи съставлява основание за ангажиране на дисциплинарната или наказателната отговорност на съответните длъжностни лица.

10. Изяснена е същността на официалното начало, като е възприето виждането, че официалното начало е основен принцип в наказателния процес, по силата на което държавните органи в наказателното производство са длъжни да предприемат редица процесуални и процесуално-следствени действия по свой почин, в изпълнение на служебните си задължения за това и независимо, дори въпреки волята на участващите в процеса и заинтересувани от хода и развитието му частни лица. Редом с това е застъпено становището на автора, че официалното начало е и своеобразен способ за организация на активността в наказателното производство.

11. Разгледано е съдържанието на официалното начало, което се изразява в служебната процесуална активност на органите на наказателното производство и нейните направления.

12. Въз основа на възприетия критерий „направление на служебната процесуална активност” са изведени следните четири основни категории проявления на официалното начало в наказателния процес: 1. Проявления на официалното начало, свързани с образуване на наказателно производство; 2. Проявления на официалното начало, свързани със събиране на доказателства, изясняване на въпросите от предмета на доказване и правилно прилагане на материалния закон; 3. Проявления на официалното начало, свързани с дейността по повдигане на държавно обвинение; 4. Проявления на официалното начало, свързани с ръководството и организацията на процесуалната дейност.

13. Обосновано е понятието *субекти на официалното начало*, като е предложено становището, че субектите на официалното начало в

производството по наказателни дела са прокурорът, разследващите органи и съдът, както и че субектите на официалното начало винаги са длъжностни лица, които по силата на заеманата длъжност са ангажирани да проявяват активно процесуално поведение в предвидените от закона случаи и предели.

14. Проследени са основните проявления на официалното начало в досъдебното производство, като е подчертано значението на принципа за своевременното образуване на наказателнопроцесуалната дейност и за събиране на необходимите за разкриване на обективната истина доказателства. Като приносен момент в труда може да се посочи разглеждането на официалното начало във връзка с правомощията на прокурора да прекрати или спре наказателното производство, както и във връзка с повдигането на държавно обвинение. Действието на принципа е разгледано и през призмата на осъществяването на съдебен и служебен контрол по отношение на прекратяването и спирането на производството от прокурора. Във връзка с прекратяването на наказателното производство от прокурора е изведено предложение *de lege ferenda* за преосмисляне на неограничената във времето възможност за ревизия на постановлението за прекратяване от страна на главния прокурор, като е предложено тази възможност да се запази само по отношение на някои престъпления, обществената опасност на които оправдава това.

15. Разгледани са основните проявления на официалното начало в съдебна фаза на наказателния процес, като е подчертано значението на служебната активност на съда при събирането на доказателства като спомагателна спрямо тази дейност на страните.

16. В дисертационния труд са разгледани особеностите и проявлението на официалното начало при произнасянето на съда по мерките за неотклонение. Обоснована е тезата, че в съдебна фаза на производството, произнасянето на съда по мерките за неоклонение следва да се осъществява по реда на чл. 270 от НПК, като това може да се инициира служебно от съда. Служебно произнасяне по мярката за неотклонение на даден подсъдим е възможно, както при проява на недобросъвестно процесуално поведение, така и без наличието на констатация за подобно поведение. Акцентирано е върху това, че при служебно произнасяне на съда по мярката за неотклонение, положението на подсъдимия не би следвало да се влошава ако не е констатирано недобросъвестно процесуално поведение, което да е проявено от негова страна. Обосновано е виждането, че за разлика от производството по чл. 64 от НПК, в производство по реда на чл. 65 от НПК съдът може да събира служебно доказателства за изясняване на значимите факти, тъй като не се изисква незабавно произнасяне.

В резултат на проведения анализ на законовата уредба са направени конкретни предложения de lege ferenda. Първото предложение за

усъвършенстване на законодателството във връзка с мерките за неотклонение е за изменение на чл. 270 от НПК с добавяне на нова алинея, в която изрично да се укаже, че по този процесуален ред съдът може да се произнесе и служебно по въпроса за мярката за неотклонение в случай, че в хода на висящото съдебно производство установи хипотеза от визираните в чл. 66, ал. 1 от НПК. Направено е предложение *de lege ferenda* във връзка с мерките за неотклонение във въззивното производство.

17. Аргументирано в хода на изследването е поставен въпросът за необходимостта от разширяване на хипотезите, при които се назначава особен представител, като de lege ferenda е предложено да се включат и тези, при които в хода на производството настъпи смърт на гражданския ищец (или ако юридическото лице граждански ищец престане да съществува по аргумент от чл. 227 ГПК и чл. 84, ал. 1 от НПК).

18. Действието на официалното начало във въззивното производство поставя специфики, които са разгледани подробно. Приносен момент в тази част е анализът на съдебната практика по въпроса за необходимото и факултативно съдържание на въззивната жалба и на въззивния протест. По този въпрос е направено предложение *de lege ferenda* в чл. 320, ал. 1, изр. 2 от НПК да се включи израза „може", чрез което ще се преодолеят констатираните противоречия в съдебната практика.

19. Действието на официалното начало е разгледано и във връзка с въпросите, които гражданският иск в наказателното производство поставя и по-конкретно с оглед възможността за служебно събиране на доказателства за установяване на неговата основателност и границите, в които тази активност следва да се проявява.

20. Проследени са проявленията на официалното начало в касационното производство, въз основа на което оценено като неправилно изразеното в съдебната практика разбиране за това, че официалното начало няма проявления в производството по глава двадесет и трета на НПК. Изведено е предложение *de lege ferenda* за разширяване на хипотезите, при които образуването на производство по възобновяване да е и от компетентност на осъденото лице, като включи и тези по чл. 422, ал. 1, т. 1-3 от НПК.

21. Изследвани са проявленията на официалното начало в дейността на съда и прокурора по привеждане в изпълнение на влезлите в сила присъди.

IV. СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Reformatio in pejus или забраната за влошаване положението на подсъдимия в наказателния процес. – Правна мисъл, 2017, № 2, с. 89-109.

2. Официалното начало като принцип на наказателния процес. – В: Научни четения на тема „Правни норми и правни принципи”: сборник доклади от научна конференция, организирана от катедра „Теория и история на държавата и правото” и катедра „Наказателноправни науки” на ЮФ на СУ „Св. Климент Охридски”, проведена в София на 15 май 2017 г.. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски”, 2017, с. 542-555.

3. Проявления на официалното начало в касационното производство по наказателни дела. – В: Наказателното правораздаване – традиции и перспективи: сборник доклади от научна конференция, организирана от катедра „Наказателноправни науки” на ЮФ на СУ „Св. Климент Охридски”, проведена в София на 6 ноември 2017 г.. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски”, 2018, с. 476-484.

4. Актуални въпроси за съдържанието на въззивната жалба и на въззивния протест в наказателното производство. – В: Съвременни предизвикателства пред наказателното законодателство: сборник доклади от Международна научна конференция, посветена на 50 години от влизането в сила на Наказателния кодекс от 1968 г., проведена в София на 8-9 май 2018 г., София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски”, 2018, с. 570-584.

5. Същност и съдържание на официалното начало в наказателния процес (под печат) - В: Сборник с доклади от IX-та национална конференция на докторантите в областта на правните науки, проведена от 6 до 9 юни 2019 г. в базата на Университет „Проф. д-р Асен Златаров“ в гр. Бургас.